

Lääkärit ja sokea tieteisusko

Iona Heath pohtii lääketieteen rajoja

Teksti: Jani Kaaro, 18.7.2018

Paulon Säätiön XXIX kansainvälinen lääketieteellinen symposium – *Too Much Medicine*

Onko ihminen muuttunut terveydenhuollossa biolääketieteelliseksi tunnusluvuiksi? Mikä erottaa terveydenhuollon totalitarismista? Lääkäri ja esseisti Iona Heath puolustaa näyttöön perustuvaa lääketiedettä mutta pitää yhtä tärkeänä pohtia sen moraalista perustaa.

Luovutatko näytteesi biopankkiin? Kysymykseen täytyy todennäköisesti jossain vaiheessa vastata, jos on potilaana suomalaisessa terveydenhuoltojärjestelmässä. Biopankkeihin tallennetaan potilaista geneettistä tietoa, jota tutkijat voivat hyödyntää oppiakseen enemmän sairauksien perusbiologiasta ja löytääkseen uusia kohteita lääkekehitykselle. Toisaalla olemme myös lukeneet biohakkereista, jotka mittaavat aktiivisesti kaikkia mahdollisia biologisia toimintojaan – unta, verensokeria, verenpainetta, sykettä – joita seuraamalla he uskovat voivansa parantaa terveyttään.

Brittiläiselle lääkärille **Iona Heathille** nämä esimerkit kertovat eräänlaisen biolääketieteellisen tulevaisuudenvision toteutuneen. Visio on tämä: ”Ensin louhimme yksilöistä mahdollisimman paljon tietoa, ja sitten syötämme sen heihin takaisin uusien terveyttä edistävien toimenpiteiden toivossa.”

Heath sanoo, ettei hän vastusta biolääketieteellisiä tai datapainotteisia näkökulmia. Ne ovat tärkeitä, koska ne voivat auttaa lääkäreitä hoitamaan potilaita paremmin. Samalla hän kuitenkin haluaa korostaa lääkärintyön toista puolta, lääkärin todellista vastuuta: kohdata potilas ihmisenä ja lievittää hänen kärsimystään. Kun potilas on syvässä eksistentiaalisessa ahdistuksessa vakavan sairauden tai kuoleman edessä, mikään biolääketieteellinen lisäinformaatio ei auta lääkäriä potilaan ja hänen kärsimyksensä kohtaamisessa.

”Biolääketieteellinen 'katse' on asianmukainen biologian tai lääketieteen tutkijalle, joka tarkastelee soluja, koe-eläimiä ja mittaustuloksia, mutta lääkärin työ on paljon tätä enemmän”, Heath sanoo. Mitä syvemmin lääkäri omaksuu biolääketieteellisen mallin, sitä alttiimmaksi hän Heathin mukaan tulee näkemään potilaansa keskiarvoina, normatiivisen ihmisyyden edustajana. Sitä hatarammaksi samalla muuttuu lääkärin kyky nähdä potilaansa ihmisenä, keskellä omaa elämäänsä, ymmärtää sairautta ja sen merkitystä potilaan koko elämän kontekstissa.

Terveyttä vai totalitarismia?

Paulon Säätiön Too Much Medicine -symposiumissa Helsingissä Heath on poikkeuksellinen puhuja. Hän on yleislääkäri ja Englannin yleislääkärin kattojärjestön (*Royal College of General Practitioners*) entinen puheenjohtaja. Hän on ollut mukana monissa lääketieteen etiikkaa pohtivissa komiteoissa, mutta ennen kaikkea hänet tunnetaan syvällisistä ja pohdiskelevista esseistään arvostetuissa lääketieteellisissä julkaisusarjoissa kuten *British Medical Journalissa*.

Jos jotakuta, juuri Heathia voisi luonnehtia aidoksi humanistilääkäriksi. Esseissään hän lähestyy aiheitaan harvoin tutkimusten kautta, vaan käyttää esimerkkejä kirjallisuudesta ja runoudesta. Tavoitteena tuntuu selvästi olevan päästä syvemmälle ihmisyyden peruskysymyksiin kuin olisi mahdollista pelkän lääketieteen näkökulmasta.

Heathin näkökulmat ovat aina laajoja. Niinpä kun hän kritisoi lääketieteen kehitystä, hän tekee selväksi, että hänen erittelemänsä yksityiskohdat eivät ole lääketieteen omia, erillisiä patologioita, vaan seurausta laajemmasta yhteiskunnallisesta kehityksestä.

Eräissä mielenkiintoisimmista esseistään hän kysyy, onko terveydenhuolto muuttumassa totalitarismiksi. Esseessä hän kuvaa totalitarismia filosofi **Karl Popperia** seuraten järjestelmänä, joka uskoo sokeasti omaan näkyynsä täydellisestä yhteiskuntajärjestelmästä. Usko täydelliseen järjestelmään on niin vahvaa, että uhreista, jotka syntyvät tuota utopiaa tavoiteltaessa, ei olla kiinnostuneita – tai ne ollaan valmiita hyväksymään.

Miten totalitarismi sitten näkyy terveydenhuoltojärjestelmässä? Yksi Heathin esimerkeistä on ennalta ehkäisevä lääketiede ja terveisiin ihmisiin kohdistuvat seulonnat. Heathin mukaan ennalta ehkäisevän lääketieteen lupaukset ja velvollisuudet potilasta kohtaan eroavat perustavalla tavalla niistä, jotka koskevat hoitavaa lääketiedettä. Hoitavassa lääketieteessä potilas etsii lääkärin, koska hän tarvitsee apua sairauteensa, ja lääkärin velvollisuus on auttaa potilasta parhaan kykynsä mukaan. Ennalta ehkäisevässä lääketieteessä lääkäri sen sijaan etsii potilaan ja kertoo tälle, mitä tämän pitäisi tehdä, ettei tästä tulisi potilasta – tai miten potilaaksi tulemista voi oletettavasti lykätä.

Lääketieteen moraalinen ristiretki

Heath siteeraa näyttöön perustuvan lääketieteen suurnimeä, professori **David Sackettia**, puhuessaan ennalta ehkäisevän lääketieteen kolmesta röyhkeyden elementistä. Ennalta ehkäisevä lääketiede on ensinnäkin aggressiivista: se etsii terveitä ihmisiä oma-aloitteisesti ja kertoo heille, miten heidän olisi eletävä elämäänsä. Toiseksi se on ylimielistä: se olettaa automaattisesti, että sen tarjoamista neuvoista seuraa enemmän hyötyjä kuin haittoja, vaikka tämä ei aina pidä paikkaansa. Kolmanneksi ennalta ehkäisevä lääketiede on määräilevää ja hyökkää herkästi kaikkien niiden kimppuun, jotka kyseenalaistavat sen suosituksia.

”Kun edellä mainitut kolme röyhkeyden muotoa pannaan yhteen, saadaan jotakin mikä muistuttaa moraalista ristiretkää”, Heath sanoo. Yhdistelmän lopputuloksena on filosofia, jossa järkiperäinen ja vastuullinen kansalainen on itse vastuussa terveydestään, ja sairaus on merkki moraalista epäonnistumisesta. Näin lääketiede luo normatiivisen ihmisen ideaalin, jota kaikkien on tavoiteltava. Annettujen ohjeiden takana, kulisseissa, on valtava vääntövoima kaupallisia tavoitteita ja etuja, jotka tuottavat säännösten mittalaitteet ja interventiot.

On kuitenkin suuri filosofinen kysymys, millä oikeudella lääkäri istuttaa terveeseen ja oireettomaan ihmiseen sen ajatuksen, että hän saattaa olla sairas. Seulonnat eivät ole yksiselitteisiä tai erehtymättömiä, ja väärät positiiviset tulokset jättävät tutkitusti ihmiseen pysyvän pelon, levottomuuden ja epävarmuuden tunteen omasta terveydestään. Toinen valtavan mittaluokan ongelma on hinta: seulonnat ja muut ennalta ehkäisevän lääketieteen toimenpiteet ahmaisevat niin suuren osan terveydenhuoltojärjestelmien budjetista, että ne uhkaavat solidaarisuuteen ja tasa-arvoon perustuvaa terveydenhoidon perustaa. Kolmanneksi näkökulma naamioi sosioekonomisista tekijöistä johtuvat terveiserot kysymykseksi yksilön käyttäytymisestä.

Kun lääkäri ei näe potilasta suosituksilta

Heathin näkemykset näyttöön perustuvasta lääketieteestä ovat myös erityisen mielenkiintoisia. Näyttöön perustuvan lääketieteen tärkeä tavoite on luoda näyttöön perustuvia suosituksia, jotta potilaat saisivat tutkitusti tehokasta hoitoa. Heath on näyttöön perustuvan lääketieteen kannattaja ja puolestapuhuja mutta haluaa myös keskustella sen rajoista. Hänen mielestään näyttöön perustuvat suositukset nimittäin ovat pohjimmiltaan samaa normatiivisuuden luomista, jota hän on arvostellut.

”Ongelma ei ole se, että suosituksia laaditaan vaan se, jos lääkäri ei näe potilasta suosituksilta”, Heath sanoo.

Heath ei näe pulmaa – tätäkään – vain lääketieteen ongelmana, vaan oireena laajemmasta yhteiskunnallisesta kehityksestä. Hän siteeraa irlantilaisista kirjailijaa, **Stephen Barrya**, joka kirjoittaa näin teoksessaan *A Long Long Way*:

”Ja Jumala tietää, että kun järki ja armo ovat jättäneet maailman, mikään ei ole niin arvokasta kuin käsikirja.”

Ongelma ei ole lääketieteessä vaan maailmassa, josta armo ja järki ovat kadonneet. Lääketiede takertuu kouristuksenomaisesti suosituksiin, koska ne lupaavat estää lääkäreitä epäonnistumasta: ne ovat viimeinen suojavalli lääkärin ja hoitovirheen välillä. Heathin kritiikin mukaan suosituksista voi kuitenkin tulla tekosyy olla käyttämättä järkeään – joka on jo valmiiksi kadoksissa maailmasta – ja olla näkemättä potilaansa todellista tarvetta tulla kuulluksi ja nähdyksi.

Popperin ratkaisu totalitarismia vastaan oli käytännöllinen. Mikään järjestelmä ei voi olla kaikille täydellinen, eikä kukaan voi tietää toisten puolesta, mitä he tarvitsevat – siksi on viisaampaa tarttua yhteiskunnallisiin haasteisiin ongelma kerrallaan. Unohtakaamme täydellinen yhteiskunta ja utopiat – jotka tavoitellessaan taivasta maan päälle saavat aikaan helvetin – ja auttakaamme ihmisiä tässä ja nyt, kun he sitä tarvitsevat. Tässä on Heathin mukaan lääkäreiden vahvuus.

Kärsimys ja kuolema ovat lääkäreiden työkenttää, samoin pelko ja ahdistus, ja näillä kentillä lääkäreiden on kohdattava myös omat pelkonsa. Lääkäreiden on opittava käsittelemään omaa ahdistustaan, jotta he voivat auttaa potilaitaan, Heath sanoo. Näillä kentillä lääkärit myös oppivat potilailtaan ja potilaat lääkäriltä. Lääkäreiden parhaat välineet ovat samat kuin aina ennenkin: kuunnella potilasta, nähdä hänet, osoittaa hänelle huomiota, keskittyä hänen tarinaansa ja nähdä tilanne potilaan omasta näkökulmasta.